

NUTQ USLUBLARI: TURLARI, XUSUSIYATLARI VA TA'LIM JARAYONIDAGI AHAMIYATI

Andijon shahar 2-son politexnikumi onatili va adabiyot fani o'qituvchisi

Muxtasarxon Kamalxodjayeva

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek adabiy tilida mavjud nutq uslublari, ularning shakllanishi, lingvistik xususiyatlari hamda nutq madaniyatini rivojlantirishdagi o'rni keng tahlil qilinadi. Har bir nutq uslubining leksik, grammatik va stilistik belgilariga alohida to'xtalib o'tiladi hamda misollar asosida yoritiladi.

Kalit so'zlar: nutq, nutq uslublari, adabiy til, stilistika, nutq madaniyati, so'zlashuv uslubi, ilmiy uslub.

Kirish

Til inson tafakkuri va jamiyat hayoti bilan uzviy bog'liq bo'lib, u fikr almashuvining asosiy vositasi hisoblanadi. Inson turli vaziyatlarda, turli maqsadlarda so'zlaydi yoki yozadi. Shu sababli nutqda ishlatiladigan til vositalari ham bir xil bo'lmaydi. Til birliklarining aloqa vaziyatiga mos ravishda tanlanishi nutq uslublarini yuzaga keltiradi.

Nutq uslublarini o'rganish tilshunoslikning muhim bo'limlaridan biri bo'lib, u o'quvchilarda to'g'ri, ravon va madaniyatli nutqni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism

1. Nutq uslubi tushunchasi va uning ilmiy talqini

Nutq uslubi — til birliklarining muayyan ijtimoiy faoliyat sohasida, aniq maqsad va vazifaga muvofiq tanlanib qo'llanish tizimidir. Nutq uslubi tilning imkoniyatlarini maqsadga yo'naltirilgan holda ishlatishni taqozo etadi.

Nutq uslublari quyidagi omillarga bog'liq holda shakllanadi:

Nutqning maqsadi

Nutq muhiti

So'zlovchi va tinglovchining munosabati

Og'zaki yoki yozma shakl

2. O'zbek adabiy tilidagi nutq uslublari

Hozirgi o'zbek adabiy tilida asosan besh xil nutq uslubi ajratiladi:

2.1. So'zlashuv uslubi

So'zlashuv uslubi kundalik hayotda, oilada, ko'cha-ko'yda, do'stlar orasida qo'llaniladigan nutq shaklidir. Bu uslub asosan og'zaki nutqqa xos bo'lib, erkinligi bilan ajralib turadi.

Asosiy xususiyatlari:

Soddalik va tabiiylik

Qisqa, ba'zan to'liqsiz gaplar

Shevaga xos so'zlarning uchrashi

Emotsional ifoda kuchli bo'lishi

Misol:

Bugun ishlar qalay bo'ldi?

Soʻzlashuv uslubi nutqning eng qadimgi va eng koʻp ishlatiladigan shakli hisoblanadi.

2.2. Ilmiy uslub

Ilmiy uslub fan, taʼlim va ilmiy tadqiqotlar sohasida qoʻllaniladi. Darsliklar, monografiyalar, ilmiy maqolalar, dissertatsiyalar shu uslubda yoziladi.

Asosiy xususiyatlari:

Ilmiy terminlarning koʻpligi

Mantiqiylik va aniqlik

Hissiy boʻyoqlarning yoʻqligi

Dalillarga asoslangan bayon

Misol:

Nutq uslublari stilistikaning asosiy kategoriyalaridan biri hisoblanadi.

Ilmiy uslub oʻquvchilarda mantiqiy fikrlashni rivojlantiradi.

2.3. Rasmiy-idoraviy uslub

Rasmiy-idoraviy uslub hujjat yuritishda, davlat boshqaruvi va ish yuritish sohalarida qoʻllaniladi.

Asosiy xususiyatlari:

Qoliplashgan jumlarlar

Aniq va loʻnda ifoda

Buyruq va farmoyish ohangi

Shaxsiy munosabat yoʻqligi

Misol:

Mazkur ariza ko‘rib chiqilsin.

Bu uslub tartib-intizomni ta‘minlashga xizmat qiladi.

2.4. Publitsistik uslub

Publitsistik uslub jamiyat hayotidagi muhim voqealarni yoritishda qo‘llaniladi. Gazeta, jurnal, radio va televideniye materiallari shu uslubda bo‘ladi.

Asosiy xususiyatlari:

Ta‘sirchanlik

Baholash va targ‘ibot

Ijtimoiy mazmunning ustunligi

Misol:

Bugungi islohotlar kelajak taraqqiyotining mustahkam poydevoridir.

Publitsistik uslub xalq ongiga ta‘sir etish vazifasini bajaradi.

2.5. Badiiy uslub

Badiiy uslub adabiy asarlarda qo‘llanilib, o‘quvchiga estetik zavq bag‘ishlaydi.

Asosiy xususiyatlari:

Tasviriy-ifodaviy vositalarning ko‘pligi

Metafora, epitet, o‘xshatishlar

Obrazlilik va emotsionallik

Misol:

Oy nur sohib, tun bag‘rini yoritardi.

3. Nutq uslublarning ta‘lim jarayonidagi ahamiyati

Nutq uslublarini o‘rgatish ona tili va adabiyot darslarining muhim vazifalaridan biridir. O‘quvchilar:

fikrni to‘g‘ri ifodalashni

vaziyatga mos nutq qurishni

yozma va og‘zaki nutqni rivojlantirishni

o‘rganadilar.

Bu esa ularning umumiy nutq madaniyatini oshiradi.

Xulosa

Nutq uslublari tilning boyligi va imkoniyatlarini namoyon etuvchi muhim vositadir. Har bir nutq uslubi muayyan vazifa va maqsadga xizmat qiladi. Nutq uslublarini puxta egallash shaxsning madaniy saviyasini oshiradi va jamiyatda samarali muloqot qilish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Hojiev A. O‘zbek tili stilistikasi. – Toshkent.

Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili.

Yo‘ldoshev M. Nutq madaniyati asoslari.

Mahmudov N. Til va nutq masalalari.